

ANNA ΚΑΤΣΙΓΙΑΝΝΗ

Η ανάδυση μιας υβριδικής πολιτισμικής ταυτότητας:
η τουρκοκυπριακή γραφή

*Ύστερα η θλίψη η ίδια απόσταξε τον εαυτό της
κι έθεσε στο πέτο μας το λουλούδι της ταυτότητας*

Φιλίζ Νάλντοβέν

Η ανάγνωση και η μελέτη της τουρκοκυπριακής γραφής θα μπορούσε ν' αποτελέσει αναφορά για την εμφάνιση στις έννοιες της πολιτισμικής αλληλεπίδρασης, της ανταλλαγής, της ανάμειξης, της κυπριακότητας και της «κυπριακής λογοτεχνίας». Η μελέτη έχει στόχο να ανιχνεύσει την πολιτική στρατηγική υπεράσπισης των πολιτισμικών συνόρων μέσω της τέχνης, και ειδικότερα της ποίησης, η οποία συμβάλλει στην αλληλοκατανόηση και συμφιλίωση των δύο μεγαλύτερων κοινοτήτων της Κύπρου. Ο ποιητικός διάλογος οριοθετεί την ποιοτικότερη διαμόρφωση και εξέλιξη των διακοινοτικών σχέσεων, το χώρο του «άλλου». Ο πολιτισμικός διάλογος, η πολιτισμική ώσμωση, αυτό που η σύγχρονη κριτική θεωρία ονομάζει πολιτισμικό υβριδισμό,¹ καλλιεργείται ολοένα και πιο συστηματικά ανάμεσα στις δύο κοινότητες, όπως φαίνεται από τις εξαιρετικά ενδιαφέρουσες πρόσφατες εκδόσεις ελληνοκυπριακής και τουρκοκυπριακής λογοτεχνίας.

Γεγονός, θα λέγαμε, γραμματολογικής αλλά και ιστορικοπολιτικής σημασίας αποτελεί η πρόσφατη δίγλωσση έκδοση δύο σημαντικών ανθολογιών: μιας ανθολογίας τουρκοκυπριακής ποίησης, μεταφρασμένης στα ελληνικά από τον συγγραφέα-μεταφραστή της ρωσικής λογοτεχνίας Γιώργο Μολέσκη,² και μιας ακόμη ανθολογίας ελληνοκυπριακής ποίησης, μεταφρασμένης στα τουρκικά από τον γνωστό νεωτερικό τουρκοκύπριο ποιητή Γκουρ Γκεντς.³ Στις 14 Νοεμβρίου 2011 διαβάστηκαν ποιήματα από τις δύο ανθολογίες, πρωτότυπο και μετάφραση, πάνω στην Πράσινη Γραμμή, σε μια προσπάθεια άρσης του εμβληματικού διαχωριστικού συνόρου μέσω του φαντασιακού.

Το εγχείρημα του Γιώργου Μολέσκη, ο οποίος υπερέβη πολλές γλωσσικές δυσκολίες για να αποδώσει στα ελληνικά τις τουρκοκυπριακές γραφές, μαζί με τους τουρκοκύπριους ποιητές, άλλοτε με τη διαμεσολάβηση της αγγλικής και άλλοτε με τη βοήθεια διερμηνέα, έχει ιστορική σημασία. Επίσης, άλλοι μελετητές της κυπριακής λογοτεχνίας, όπως ο Λευτέρης Παπαλεοντίου, γεφυρώνουν συστηματικά το χάσμα της επικοινωνίας μεταφέροντας την τουρκοκυπριακή γραφή στην ελληνική γλώσσα (κυρίως μέσω της αγγλικής).⁴ Είναι σημαντικό ότι επιχειρείται να μεταφραστούν –από δίγλωσσους τουλάχιστον

ποιητές και μεταφραστές– αρκετά ποιήματα στη γλώσσα του γείτονα «άλλου». Στην προκειμένη περίπτωση, ο ρόλος της μετάφρασης είναι ιδιαίτερα σημαντικός, δεδομένου ότι ζούμε στην εποχή του γλωσσικού επεκτατισμού και της ομογενοποίησης. Εξαιτίας της συμμετοχής τους στην παγκόσμια αγορά, ορισμένοι από τους τουρκοκύπριους συγγραφείς «συνειδητά ή ασυνείδητα χτίζουν τη μεταφρασιμότητα μέσα στις καλλιτεχνικές τους μορφές».⁵ Η σύγχρονη τουρκοκυπριακή γραφή καλλιεργείται σ' ένα πολυπολιτιστικό-πολυγλωσσικό περιβάλλον και χρησιμοποιεί συχνά το γλωσσικό εργαλείο του Άλλου, για ποικίλους λόγους· κοινωνικούς, ιστορικούς, πολιτικούς, επαγγελματικούς, κ.ο.κ.

Η απόπειρα προσδιορισμού και χαρτογράφησης της τουρκοκυπριακής λογοτεχνικής ταυτότητας εκκινεί, λοιπόν, από την ανίχνευση των γλωσσικών κωδίκων που μεταχειρίζονται οι ποιητές. Αρκετοί Τουρκοκύπριοι γράφουν κατευθείαν στα αγγλικά· ο Τανέρ Μπαϊμπάρς, ο οποίος τα τελευταία χρόνια της ζωής του ήταν εγκατεστημένος στη Γαλλία, έγραφε στα γαλλικά.⁶ Το περιοδικό *Cadences* (2004 κ.εξ.) αποτελεί μια ακόμη γέφυρα ανάμεσα σε όλους τους συγγραφείς του νησιού, και φιλοξενεί κείμενα στα ελληνικά, στα τουρκικά, στα αγγλικά ή σε οποιαδήποτε άλλη γλώσσα, ενισχύοντας την πολυγλωσσία.

Η ανταλλαγή πολιτισμικού κεφαλαίου ανάμεσα σε αμφιπολιτισμικούς ποιητές και αναγνώστες συνιστά «απόπειρα επικοινωνίας» ανάμεσα στις δύο κοινότητες, μια ουσιαστική μορφή επικοινωνίας μέσα από την ποίηση, η οποία λειτουργεί ως καταλύτης άρσης των φυλετικών, εθνοτικών, γλωσσικών, θρησκευτικών, ιστορικών αντιθέσεων και διαφορών. Προφανώς, παρά τις αυτόνοτες διαφορές, πολλά κοινά στοιχεία ανιχνεύονται στη ρητορική και τις ιδεολογικές προεκτάσεις του ποιητικού λόγου ανάμεσα στην τουρκοκυπριακή και την ελληνοκυπριακή γραφή. Οι δύο κοινότητες μοιράστηκαν τον ίδιο τόπο, τις ίδιες μνήμες, την ίδια ιστορία. Η κυπριακή μυθολογία και ανθρωπογεωγραφία αποτελούν κοινό πολιτισμικό αγαθό· παρατηρείται μάλιστα τις τελευταίες δεκαετίες μια ολοένα αυξανόμενη τάση αναζήτησης της «κυπριακότητας», της κυπριακής λογοτεχνικής ταυτότητας στην ποίηση των Τουρκοκυπρίων.⁷ Ο «κυπροκεντρισμός»,⁸ το τραύμα της μνήμης και η διακαής επιθυμία της ειρήνης προσφέρουν το κοινό υπόβαθρο της πολιτισμικής ώσμωσης.

Η λογοτεχνία των τουρκοκυπρίων ποιητών παραμένει πάντως ακόμη μια αχαρτογράφητη περιοχή για τους έλληνες αναγνώστες. Ενώ πολλαπλασιάζονται οι μελέτες και οι μονογραφίες για τους ελληνοκυπρίους ποιητές, φορείς της μακράς νεοελληνικής γλωσσικής και λογοτεχνικής παράδοσης, δεν υπήρξε δυνατότητα ουσιαστικής γνωριμίας με το έργο των τουρκοκυπρίων. Η τουρκοκυπριακή ποίηση δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής μελέτης, ούτε έχει υπάρξει πραγματική πρόσληψή της. Συχνά μάλιστα η πρόσληψή της, στην Ελλάδα, καθοριζόταν από εξωλογοτεχνικούς παράγοντες, ζητήματα ιδεολογικοπολιτικής περισσότερο φύσεως. Η ενεργοποίηση του ενδιαφέροντος για

την τουρκοκυπριακή λογοτεχνία συνδέεται με θεωρητικά θέματα και κυρίως με ζητήματα πολυπολιτισμικότητας. Η έλλειψη ουσιαστικής γνωριμίας με τους Τουρκοκυπρίους οφείλεται προφανώς και στη δαιμονοποιημένη αναπαράσταση του οθωμανού Άλλου, στη νεοελληνική λογοτεχνία, κατά τον 19ο και τον 20ό αι. Δεν υπήρξαν, έως τις αρχές του 21ου αιώνα, ιδιαίτερα περιθώρια γνωριμίας με την ιδεολογικά διαφοροποιούμενη μειονότητα των Τουρκοκυπρίων, οι οποίοι αποτυπώνουν στην επαναστατημένη ποίησή τους μια «κυπριακή» ευαισθησία. Η ανάδυση μιας τουρκοκυπριακής υβριδικής ποιητικής ταυτότητας συγκροτείται με την «ιδιοποίηση» και «προσαρμογή» στοιχείων του αρχαίου μύθου, της τοπογεωγραφικής μνήμης, με τη «διαμαρτυρία» ενάντια στη διχοτόμηση του νησιού και την πολιτική των εποίκων. Η «κυπριακή» πολιτισμική ταυτότητα των Τουρκοκυπρίων, όπως την αντιλαμβάνονται κυρίως οι ίδιοι, διαφοροποιούνται από την τουρκική τους ταυτότητα, συνδέεται με τη διεύρυνση του γλωσσικού και του πολιτισμικού ορίζοντα της κυπριακής γραφής.

Τα ερωτήματα που προκύπτουν από τη γραμματολογική και την ιστορικοπολιτική μελέτη του ποιητικού υλικού αγγίζουν ποικίλες ιδεολογικές, ιστορικές, εθνοθηρησκευτικές, γλωσσικές και πολιτισμικές όψεις του κυπριακού ζητήματος και αναδεικνύουν τη σημασία και την πολιτισμική ιδιαιτερότητα της σύγχρονης κυπριακής λογοτεχνίας. Το ερώτημα είναι, στην ουσία, η διερεύνηση της πολλαπλότητας, της ρευστότητας και της φύσης της κυπριακής πολιτισμικής ταυτότητας. Το εθνολογικό μείγμα που δημιουργήθηκε στην Κύπρο, καθώς οι ιστορικοπολιτικές συνθήκες άλλαξαν, προκάλεσε έναν απρόβλεπτο κατακερματισμό, όπως και την αναγκαία και εκρηκτική συνύπαρξη κοινωνικών ομάδων διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης. Στην κυπριακή λογοτεχνία εντάσσονται πλέον ομάδες συγγραφέων με διαφορετικό θρήσκευμα, γλώσσα και πολιτισμό. Υπάρχουν άραγε κάποιες παράμετροι (κοινές αφηγηματικές δομές, κοινή θεματική, κλπ.) που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν τη συστέγαση των δύο λογοτεχνιών υπό τον ευρύτερο όρο «κυπριακή λογοτεχνία»;

Στο ερώτημα κατά πόσον είναι γραμματολογικά εφικτή η συστέγαση των δύο μερών υπό τον γενικότερο όρο «κυπριακή λογοτεχνία» –εφόσον ο όρος προϋποθέτει ένα αίσθημα ταυτότητας γλωσσικής, πολιτικής και ευρύτερα πολιτισμικής, παρά το γεγονός ότι ο ετεροπροσδιορισμός είναι δύσκολος– την απάντηση μας τη δίνουν οι ίδιοι οι Τουρκοκύπριοι με την ποίησή τους, που αποτελεί τη γνησιότερη προέκταση της κοινωνικής τους ταυτότητας (ενδιαφέρον για τον τραυματισμένο γενέθλιο τόπο, χρήση των μυθικών και ιστορικών συμβόλων του νησιού, κ.ά.). Η γλώσσα τους ξετυλίγει τη γραμματική της θλίψης, του πολέμου, της χαμένης πατρίδας. Όλα τα τουρκοκυπριακά τούτα ποιήματα θα μπορούσαν βέβαια να συναγνωσθούν με ανάλογα ποιήματα ελληνοκυπρίων, βαλκάνιων και νεοελλήνων ποιητών για τις «παλίμψηστες», κατοικημένες από λαούς και φυλές, χαμένες πατρίδες.

Η τουρκοκυπριακή ποίηση, όπως τη μελετούμε μέσα από τις ελληνικές και τις αγγλικές μεταφράσεις και τις δημοσιεύσεις των Τουρκοκυπρίων σε ηγεμονικές γλώσσες (αγγλικά και γαλλικά), περιέχει μια ποικίλη θεματική: εκτός από τα πολιτικά, ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ερωτικά και τα υπαρξιακά ποιήματα. Δεσπόζουσα θέση κατέχει βέβαια η θεματική του 1974. Θα μπορούσαμε να επισημάνουμε ότι η τουρκοκυπριακή γραφή κυρίως της Γενιάς του 1974 επιλέγει, σε μια πολυπολιτισμική εποχή, και έπειτα από την τόσο συζητημένη αποτυχία του μοντέλου της πολυπολιτισμικότητας, να αναδείξει και πάλι το εθνικό στοιχείο. Οι ποιητές που εμφανίστηκαν κατά τα τελευταία πενήντα χρόνια ανήκουν σε τρεις γενιές αντίστοιχες με αυτές των Ελληνοκυπρίων: στη Γενιά του 1960, στη Γενιά του 1974 και στη Γενιά του 1990. Αναφέρω ενδεικτικά τους: Νεριμάν Τσιαχίτ, Μεχμέτ Κανσού, Φικρέτ Ντεμιράγ, Μουσταφά Γκοκσιόγλου, Φεριχά Αλτιόκ, Ζεκί Αλί, Χακί Πουτζέλ, Φιλίζ Ναλντοβέν, Ρασίτ Περτέβ, Μεχμέτ Γιασίν, Νεσιέ Γιασίν, Ταμέρ Οντζιούλ, Ουμίτ Ινατσί, Αλέβ Αντίλ, Φαϊζέ Οζντεμιρσιλέρ, Γκουρ Γκεντς και Ζε-νάν Σελτσιούκ.⁹

Οι πολιτισμικές ταυτότητες, στο ανεπίλυτο μέχρι στιγμής πρόβλημα της διχοτομημένης Κύπρου, ορίζονται συχνά μέσω της αντίθεσης ή μέσα από τη στρατηγική της αντίστασης και της υπεράσπισης των πολιτισμικών συνόρων ενάντια στην εισβολή. Θα είχε ενδιαφέρον να συζητηθούν ευρύτερα, στο πλαίσιο μιας διεπιστημονικής μελέτης, οι κριτικές απόψεις που έχουν διατυπωθεί πάνω στο ζήτημα της τουρκοκυπριακής ταυτότητας και γραφής¹⁰ και κυρίως οι διαφορές δεκτικότητας ανάμεσα στους ελληνοκυπρίους ποιητές, φορείς της μακράς νεοελληνικής και δυτικής λογοτεχνικής παράδοσης, και τους τουρκοκυπρίους, η ποίηση των οποίων αφορμάται από την τουρκική λογοτεχνία, τη μυθολογία της αρχαίας ανατολικής μεσογειακής θρησκείας και, μετά το 1974, από βιωματική κυρίως αφετηρία, συγκλίνοντας προς τον κυπριακό ορίζοντα.

Συζητώντας τις απόψεις της Νεσιέ Γιασίν, η οποία υφίσταται διώξεις για το συγγραφικό της έργο, αντιλαμβανόμαστε ότι, στην προσπάθεια σύγκλισης προς την κυπριακή κοινότητα και συγκρότησης μιας ταυτότητας, οι Τουρκοκύπριοι υπερασπίζονται τις ιστορικές και πολιτιστικές παραδόσεις του νησιού, η ποίησή τους μετά το 1974 γίνεται πολύ μαχητική, αρνούνται την Τουρκία ως μητρική πατρίδα, διαμαρτύρονται για τη διχοτόμηση, εξοστρακίζουν από την ποίησή τους εικόνες του εθνικισμού των παλαιότερων γενεών, απορρίπτουν τον милитарισμό, ενώ το περιεχόμενο της γραφής τους αντανακλά εμμοικικά εικόνες βίας, κοινωνικής καταπίεσης, πολέμου. Σε ό,τι αφορά την κατασκευή μιας τοπογεωγραφικής μνήμης και το συλλογικό φαντασιακό, επανέρχονται και πάλι εμμοικικά οι λέξεις «Μεσόγειος», «Κύπρος» και το συνώνυμό της «ελιά». Η Νεσιέ Γιασίν αναφέρει ως παράδειγμα κρίσης ταυτότητας, ή μάλλον πολυσυλλεκτικής ταυτότητας, την περίπτωση του παλαιότερου ποιητή Φικρέτ Ντεμιράγ, ο οποίος φέρει τα χαρακτηριστικά του βιβλικού ποιητή-προφήτη, του σοσιαλιστή, ενώ παράλληλα ενσωματώνει

στην ποίησή του μεσογειακούς κυπριακούς ήχους.¹¹ Ο αδελφός της Μεχμέτ Γιασίν, στοχαστής, συγκριτολόγος και διαβρωτικός με την ειρωνεία του ποιητής, επεξεργάζεται σε συζητήσεις του τις έννοιες «πολυπολιτισμικότητα», «πολυγλωσσία», «υβριδισμός και λογοτεχνία», «ελάσσονες λογοτεχνίες», «περιφέρεια-κέντρο»,¹² ανοίγοντας το διάλογο του τοπικού με το διεθνές. Οι τουρκοκύπριοι ποιητές, στο «σταυροδρόμι των πολιτισμών», αναδομούν τον εαυτό τους ως πολίτη του κόσμου, προσφέροντας στην ποίησή τους τη δυνατότητα διατήρησης της εθνικής ταυτότητας και της παράλληλης συγχώνευσης του γηγενούς με το διεθνές στοιχείο.

Μετά το 1990, η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η πτώση του Τείχους του Βερολίνου, ο Πρώτος Πόλεμος του Κόλπου άλλαξαν και πάλι τις ισορροπίες. Από τους νεότερους ποιητές που φαίνεται να οδεύουν προς μια ατομικότερη πλέον ποίηση, προς ένα πιο διεθνικό μοντέλο γραφής, απομακρυνόμενοι από το τραύμα του 1974, πιο αιρετικός στη ρητορική εκφορά του λόγου του αναδεικνύεται ο Γκουρ Γκεντς. Δραστική ειρωνεία αποτυπώνει, όμως, στην ποίησή του και ο Ζενάν Σελτσιούκ. Η τουρκοκυπριακή ποίηση στεγάζει πολλές ανατρεπτικές και ιδεολογικοποιημένες εκδοχές του αρχαίου και του σύγχρονου μύθου. Σε ποιήματα, λόγου χάριν, του Γκουρ Γκεντς, του Ζεκί Αλί («Θάλασσα»), του Ζενάν Σελτσιούκ («Η Φοινικιά») ανατρέπεται ο κυρίαρχος μύθος της Αφροδίτης που μετωνυμικά συμβολίζει την Κύπρο:

Σκουπιδότοπος του έρωτα έγινε αυτό το νησί
απ' τον καιρό της Αφροδίτης.
Τα πόδια μας περιπλέκονται σε σπασμένες ρίζες
κι απομεινάρια από πολιτισμούς κατακτητών
Όταν προσπαθούμε να κινηθούμε
ερείπια και σπασμένα κόκαλα τρίζουν κάτω απ' τα πόδια μας.

Το χώμα εδώ είναι βαρυφορτωμένο με θάνατο
κι η λύτρωση δεν είναι
Η ποίηση είναι το νερό.

Η κάψα λιώνει ακόμη και τις πέτρες
που κυλούνε μες στη θάλασσα.
Η ερωτική εισβολή ξένων γλωσσών
Έκαψε τα χείλη μας σαν λιωμένος χαλκός.

Τόση ποίηση για ένα τόπο τόσο μικρό
παρακαλώ μη γράφετε άλλο
φυτέψτε ένα δέντρο
φυτέψτε νερό.

σαρκάζει ο Γκουρ Γκεντς («Όχι ποιήματα, νερό»). Στο ποιήμα του «Η τελευταία μέρα του Αρθούρου Ρεμπώ στο νησί» ο ποιητής ως περσόνα του λογοτεχνικού μύθου Ρεμπώ παραπονεείται για το αδιέξοδο της γραφής και της πολιτικής:

Μεθυσμένος από πικρό κρασί βουνίσιο, στάθηκε πλάι
 σ' ένα κέδρο πλατύ σαν τον ουρανό
 και ξεκούμπωσε το παντελόνι του.
 Κατέκτησε το ύψος και την απόσταση!
 Κοίταξε από την ακριβοπληρωμένη θέση του πάνω από ασήμαντες
 κοιλάδες,
 ατένισε τα δάση που ποτέ δεν βλέπουνε τη θάλασσα,
 τις πληκτικές πεδιάδες.
 Δεν υπάρχει τίποτε καινούργιο να γράψεις!
 Συνοδευόμενος από τη νωθρή μελωδία ενός αρχαίου
 μουσικού οργάνου, κατούρησε κάτω, προς το
 'χάος των χιονισμένων βουνών', πάνω από
 την εκκολαπτόμενη δημοκρατία
 μιας αγέννητης ακόμη γενιάς...

Η κεντρική εικόνα του ποιήματος απηχεί την προκλητική επιθυμία του ποιητικού υποκειμένου να πετάξει για να ουρήσει πάνω από το νησί, όπως ο Τζαρά πάνω από το Παρίσι.¹³

Η διαλεκτική των ορίων του μύθου και της ιστορίας διαπερνά και το έργο του Ζενάν Σελτσιούκ, στο εμβληματικό π.χ. ποίημα «Η Φοινικιά»: Αφροδίτη, Φοίνικες, Λουζινιάν, Βενετοί, Ρωμαίοι, Βυζαντινοί, Βρετανοί οδηγούν στην παράνοια τον ποιητή:

Οι παράνοιές μου
 ένας ζουρλομανδύας ραμμένος από ρούχο σημαίας
 made in Greece, made in Turkey:
 Βλέπω πόλεμο όταν κοιτάζω το νερό.

Η τυραννική ανάδυση αναμνήσεων, η απελπισία, η υπαρξιακή ανάγκη προσέγγισης του Άλλου τροφοδοτούν τη θεματική της τουρκοκυπριακής ποίησης και προσδίδουν στην τουρκοκυπριακή γραφή μια κυπριακή, θα λέγαμε, ταυτότητα. Οι ποιητικές αναπαραστάσεις του τόπου άλλοτε διακατέχονται από μian έντονη βιωματικότητα που εκφέρεται ως ποιητική κραυγή, άλλοτε, συναιρώντας τα διάφορα στρώματα της ιστορίας, αποτυπώνουν τις θεογονίες μέσα από τη συλλογική μνήμη και την ιστορική αίσθηση. Ενδιαφέρουσες αποτυπώσεις της Αφροδίτης ως Ουρανίας αλλά και ως πόρνης της Αμμοχώστου συναντούμε ως γνωστόν και στη σύγχρονη ελληνοκυπριακή ποίηση. Οι τόνοι της beat αμφισβήτησης ή οι απόηχοι του μύθου Ρεμπώ ανιχνεύονται και στην ελληνοκυπριακή ποίηση (αναφέρω για παράδειγμα τη συλλογή της Πίτσας Γαλάζη *Ο ωραίος Αρτούρος ή ο Αρτούρος Ρεμπώ στη νήσο Κύπρο*, 1991).¹⁴

Συνοψίζοντας, «διαμαρτυρία» ενάντια στον πόλεμο που σφράγισε το νησί μετά το 1974, έλλειψη κοινωνικής συμβατικότητας, που ενίοτε ενσωματώνει στη ρητορική της τόνους της επαναστατημένης underground ποίησης ή της γενιάς των beat (ιδιαίτερα στη νεότερη ποιητική γενιά), υπέρβαση του εθνικισμού, απόρριψη του μιλιταρισμού, ανατρεπτική επεξεργασία των συμβόλων της μυθολογίας, επιτοπισμός της κυπριακότητας για

την επίτευξη της σύγκλισης με τους Ελληνοκυπρίους, πικρή ειρωνεία είναι μερικές μόνο από τις θεματικές περιοχές της τουρκοκυπριακής γραφής.

Η μελέτη της τουρκοκυπριακής ποίησης, παρά τις επιμέρους αυτονόητες διαφορές ανάμεσα στους ποιητές, τη σχηματική συνανάγνωση υπό το πρίσμα των ταυτοτήτων και των γενεών, αποδεικνύεται σημαντική τόσο για την ιστορία των κυπριακών σπουδών όσο και για την πρόσληψη της τουρκοκυπριακής ποίησης στην Ελλάδα. Αποτελεί αφετηρία για τη δημιουργία μιας ακόμη ουσιαστικότερης διακοινοτικής επικοινωνίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 Βλ. π.χ. Keri E. Iyall Smith / Patricia Leavy (επιμ.), *Hybrid Identities. Theoretical and Empirical Examinations*, Σικάγο / Ιλλινόι, Haymarket Books, 2008 (ευχαριστώ τη Ζέτα Γκότση για την παραπομπή) και Peter Burke, *Cultural Hybridity*, Κέμπριτζ, Polity Press Ltd., 2009, όπου συζητώνται οι απόψεις των Χόμι Μπάμπα, Στιούαρτ Χολ, Γκαγιατρί Σπίβακ, Έντουαρντ Σαϊντ, Πολ Γκίλροϊ, κ.ά.

2 Γιώργος Μολέσκης, *Σύγχρονοι Τουρκοκύπριοι ποιητές: Απόπειρα επικοινωνίας*, Επί των Κειμένων / Κυπριακή λογοτεχνία IV, Αθήνα, Τόπος, 2010. Η έκδοση αποτελείται από εμπειριστατωμένη εισαγωγή, βιογραφικά σημειώματα και κριτικά σχόλια για την πρόσληψη της τουρκοκυπριακής ποίησης. Ο Γιώργος Μολέσκης γεννήθηκε στην Κύπρο το 1946. Είναι διδάκτορας φιλολογίας, γνωστός και από τις μεταφράσεις του από τη ρωσική και άλλες λογοτεχνίες, τις κριτικές εργασίες του, τη συμβολή του στη μελέτη της νεότερης κυπριακής μουσικής, τη μακρόχρονη υπηρεσία του στις Πολιτιστικές Υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού της Κυπριακής Δημοκρατίας. Έχει εκδώσει δώδεκα ποιητικές συλλογές, τη νουβέλα *Τα κλεμμένα σταφύλια* (Κύπρος, 1985) και τη μελέτη *Πάυλος Λιασίδης: Η δύναμη του ποιητικού ταλέντου* (Κύ-

προς, 1995). Εξέδωσε, επίσης, δυο συγκεντρωτικούς τόμους ποιημάτων: *Ποιήματα 1980-1990* (Κύπρος, 1993) και *Αναμονή βροχής, Ποιήματα 1980-2001*, (Αθήνα, Μεταίχμιο, 2008). Σε δική του μετάφραση κυκλοφορούν η ανθολογία *Εκατό χρόνια ρωσικής ποίησης* (Λευκωσία, Ένωση Λογοτεχνών Κύπρου, 1989) και *Ρώσοι ποιητές του εικοστού αιώνα* (Αθήνα, Μεσόγειος, 2004), καθώς επίσης τα έργα *Σύννεφο με παντελόνια* του Βλαντιμίρ Μαγιακόφσκι (Θεσσαλονίκη, Τα Τραμάκια, 1985) και *21 ποιήματα* του Ατάλ Μπιχαρί Βαζπέϊ (Λευκωσία, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου – Πολιτιστικές Υπηρεσίες, 2002). Ο Γιώργος Μολέσκης είναι Αντιπρόεδρος της Ένωσης Λογοτεχνών Κύπρου. Την ιδέα για τη συγκρότηση μιας ανθολογίας ελληνοκυπριακής και τουρκοκυπριακής ποίησης τη συνέλαβε, πάντως, για πρώτη φορά, το Κεντρικό Συμβούλιο της Ενιαίας Δημοκρατικής Οργάνωσης Νεολαίας (ΕΔΟΝ) στο *Κάτω από τον ίδιο ουρανό: 25 Ελληνοκύπριοι και τουρκοκύπριοι ποιητές για κοινή πατρίδα*, Λευκωσία, Κ. Σ. ΕΔΟΝ, 1980.

3 Ο Γκουρ Γκεντς (Γκουργκέντς Κορκμαζέλ) γεννήθηκε στη Σταυροκόκνου της Πάφου το 1969. Είναι από τις πιο δυναμικές ποιητικές φωνές της νεότερης γενιάς των Τουρκοκυπρίων (1990 κ.εξ.). Εξέδωσε τέσσερις συλλογές ποιη-

μάτων και έναν τόμο με διηγήματα. Παράλληλα ασχολείται με τη μετάφραση και την επιμέλεια εκδόσεων. Ανάμεσα σε άλλα, επιμελήθηκε τη λιτή *Ανθολογία ποιημάτων Ελληνοκυπρίων στα τουρκικά* (2010), η οποία περιλαμβάνει ποιήματα δεκαπέντε ποιητών: Κ. Μόντη, Π. Μηχανικού, Θ. Νικολάου, Θ. Κουγιάλη, Ε. Παιονίδου, Κυρ. Χαραλαμπίδη, Μ. Πασιαρδή, Γ. Μολέσκη, Ν. Μαραγκού, Α. Ζαφειρίου, Στ. Στεφανίδη, Α. Γαλανού, Α. Ιεροδιακόνου, Ν. Παταπίου και Γ. Χριστοδουλίδη. Όπως έχει παρατηρηθεί, η ανθολόγηση πρέπει να συμπληρωθεί και να εμπλουτιστεί με τον Κ. Βασιλείου, την Ντ. Κατσούρη και άλλους νεότερους ποιητές. Για την απόδοση των ποιημάτων στα τουρκικά εργάστηκε μια μεγάλη ομάδα ποιητών και μεταφραστών, ανάμεσά τους και οι τουρκοκύπριοι ποιητές Μεχμέτ Γιασίν, Νεσιέ Γιασίν, Φικρέτ Ντεμιράγ, Γκουρ Γκεντς και Ζενάν Σελτσιούκ, αλλά και ελληνοκύπριοι και άλλοι έλληνες μεταφραστές και συγγραφείς, όπως οι Ηρακλής Μήλλας, Βούλα Χαρανά και Ευτύχιος Γαβρήλ. Δεν είναι διαπιστωμένο με ακρίβεια αν η *Ανθολογία* αυτή έτυχε ιδιαίτερης προσοχής ανάμεσα στους Τουρκοκυπρίους ή και στην Τουρκία. Για όλα αυτά τα ζητήματα, βλ. Λευτέρης Παπαλεοντίου, «Η άγνωστη ποίηση των Τουρκοκυπρίων», *Cadences*, τχ. 6 (Φθινόπωρο 2010), σ. 115-117.

4 Αναφέρω ενδεικτικά κάποιες μεταφράσεις / αποδόσεις τουρκοκυπριακών ποιημάτων στην ελληνική από τον Λευτέρη Παπαλεοντίου: Gür Genç, «Δρυάδα», «Κουρκουτάς», «Είμαι σπίτι...», *Νέα Εποχή*, τχ. 305 (Καλοκαίρι 2010), σ. 13-14. «Προφητεία», *Cadences*, τχ. 6 (Φθινόπωρο 2010), σ. 12. Jenan Selçuk, «Αποσύνθεση», *Cadences*, τχ. 6 (Φθινόπωρο 2010), σ. 38. «Καρπασία», *Ακτή*, τχ. 85 (Χειμώνας 2010), σ. 11-13. Gür Genç, «Λάθος πόλη», *Νέα Εποχή*, τχ. 307 (Χειμώνας 2010-11), σ. 23. Jenan Selçuk, «Αμμόχωστος», «Αποσύνθεση», *Νέα Εποχή*, τχ. 307 (Χειμώνας 2010-11), σ. 23-24. Taner Baybars, «Μετωνυμία», «Ένα όνομα για σένα», «Οι φίλοι μου», *Νέα Εποχή*, τχ. 309 (Καλοκαίρι 2011), σ. 28-29. «Γράμμα στην πατρίδα», «Κοιμητήριο πολέμου, Omaha Beach», «Πραγματικότητα», *Ακτή*, τχ. 90 (Άνοιξη 2012),

σ. 142-144. Από τη λογοτεχνική παραγωγή των Τουρκοκυπρίων έχουν, επίσης, μεταφραστεί σποραδικά κάποια κείμενα στα ελληνικά (λ.χ. σε περιοδικά, όπως η *Νέα Εποχή* και το *Cadences*, αλλά και στην ανθολόγηση του ποιητή Ιωσήφ Ιωσηφίδη, ο οποίος ανήκει στη μειονότητα των Λατίνων, βλ. *Ανεμόεσσα Κύπρος*. Ανθολογία. 24 Τουρκοκύπριοι ποιητές, Λεμεσός, Εκδόσεις Αριστοτέλους, 2007). Προφανώς υπάρχουν πολλές ακόμη μεταφράσεις (από την Ανθή Καρρά και άλλους μεταφραστές) δημοσιευμένες σε αθηναϊκά και κυπριακά έντυπα.

Βλ. ακόμη στο Ayten Sururi (επιμ.), *Contemporary Turkish Cypriot Poetry*, Λευκωσία, Turkish Cypriot Artist & Writers' Union, 2008 (τυπώθηκε στην Κωνσταντινούπολη) και Suzan Yilmaz (επιμ.), *Poetry*, Series of Modern Turkish Cypriot Literature, τόμ. 1, Κερύνεια, Freebirds Press, 2009 (τη σειρά διευθύνει ο ποιητής Μεχμέτ Γιασίν).

5 Βλ. Burke, *Cultural Hybridity*, μτφρ. Ειρήνη Σταματοπούλου, *Πολιτισμικός υβριδισμός*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2010, σ. 95. Emily S. Apter, «On Translation in a Global Market», *Public Culture*, τόμ. 13 / τχ. 1 (Χειμώνας 2001), σ. 1-12.

6 Ο τουρκοκύπριος ποιητής και πεζογράφος Τανέρ Μπαϊμπάρς γεννήθηκε στη Λευκωσία το 1936 και πέθανε στη νότια Γαλλία το 2010. Σε ηλικία 20 ετών μετανάστευσε στην Αγγλία και από τότε δεν επέστρεψε στο νησί του. Εργάστηκε σε βιβλιοθήκες στην Κύπρο και στο Λονδίνο. Με εξαίρεση την πρώτη συλλογή ποιημάτων του (που είναι γραμμένη στα τουρκικά), όλα τα υπόλοιπα έργα του, ποιητικά και πεζά, είναι γραμμένα στα αγγλικά. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του, εγκατεστημένος πια στη Γαλλία, έγραφε λογοτεχνικά κείμενα στα γαλλικά και στα τουρκικά. Ποιήματά του έχουν ανθολογηθεί σε διεθνείς ανθολογίες και έχουν μεταφραστεί σε αρκετές γλώσσες.

7 Γιώργος Μολέσκη, «Εισαγωγή», *Σύγχρονοι Τουρκοκύπριοι ποιητές*, σ. 15.

8 Βλ. και Γιώργος Φράγκου, «Τουρκοκυπριακή ποίηση, η άγνωστη που μας μοιάζει: Σύγχρονοι Τουρκοκύπριοι ποιητές: Απόπειρα επικοινων-

νίας, εκδόσεις Τόπος, 2010», *Ο Φιλελεύθερος*, 11.12.2011.

9 Βλ. τη διαίρεση αυτή στη μελέτη του Παπαλεοντίου, «Η άγνωστη ποίηση των Τουρκοκυπρίων», σ. 115-117.

10 Βλ. ενδεικτικά: Vangelis Kalotycho (επιμ.), *Cyprus and Its People: Nation, Identity and Experience in an Unimaginable Community (1995-1997)*, Μπόουλντερ, Westview Press, 1998. Βλ. ακόμη, «Η Κύπρος και ο λαός της, Έθνος, ταυτότητα και εμπειρία σε μια μη φαντασική κοινότητα (1995-1997)», *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 68-69-70 (Ιούλιος 1998 - Μάρτιος 1999), σ. 44-64. Matthias Kappler, «Cypriot Literatures as part of the Eastern Mediterranean Contact Area (1850-1960)», *Hellenic Studies*, 15.2.2007, σ. 95-114. Πρβλ. «Prolegomena for a comparative approach to Cypriot literatures», microphilologica.blogspot.com/2008/01/6-prolegomena-for-comparative-approach.html. Αλέξης Ζήρας, «Εισαγωγή», *Όψεις της κυπριακής πεζογραφίας 1900-2000*, Αθήνα, Πάπυρος Εκδοτικός Οργανισμός / Αίπεια, 2010. Γιώργος Κεχαγιόγλου / Λευτέρης Παπαλεοντίου, «Εισαγωγή: Γλώσσα, γραμματεία και λογοτεχνία», *Ιστορία της Νεότερης Κυπριακής Λογοτεχνίας*, Λευκωσία, Κέντρο

Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου, 2010, σ. 13-18, όπου ανασκευάζεται η άποψη του Μ. Κάπλερ-Στέφανος Κωνσταντινίδης, «Η ταυτότητα των Κυπρίων. Προκλήσεις: Ιδεολογία, γλώσσα και ταυτότητα», *Ο Φιλελεύθερος*, 4.3.2012.

11 Βλ. Neşhe Yaşın, *Turkish Cypriot Identity in Literature*, Λονδίνο, Fatal Publications, 1990. Απόσπασμα από τις απόψεις της παρατίθεται στο επίμετρο της ανθολογίας του Γιώργου Μολέσκη, «Απόψεις για την τουρκοκυπριακή ποίηση», σ. 131-133.

12 Jenan Selçuk, «Από τον πρόλογο στην έκδοση *Ποίηση* της Σειράς Σύγχρονης Τουρκοκυπριακής Λογοτεχνίας, Λευκωσία, Freebirds Yayincilik, 2009», βλ. επίμετρο Μολέσκη, σ. 135.

13 Για το ντανταϊστικό και το υπερρεαλιστικό θέατρο, βλ. Henri Béhar, *Etude sur le théâtre dada et surréaliste*, Παρίσι, Gallimard, 1967.

14 Για τη σύγχρονη ελληνοκυπριακή ποίηση, βλ. Γιώργος Κεχαγιόγλου / Λευτέρης Παπαλεοντίου, *Ιστορία της Νεότερης Κυπριακής Λογοτεχνίας*, κυρίως σ. 573-783. Θα ήθελα να ευχαριστήσω και από τη θέση αυτή τον Γιώργο Μολέσκη και τον Λευτέρη Παπαλεοντίου, οι οποίοι έθεσαν στη διάθεσή μου τουρκοκυπριακά ποιήματα μεταφρασμένα κυρίως στην αγγλική.

RÉSUMÉ

ANNA KATSIKIANNI: L'émergence d'une identité culturelle hybride: l'écriture turco-chypriote.

La présente étude explore la stratégie politique de soutien aux frontières culturelles, par le moyen de la poésie. Le dialogue poétique pose les bases des relations intercommunautaires et favorise leur développement. Cet échange de biens culturels entre des poètes et des lecteurs de double culture constitue une «tentative de communication» entre les deux communautés, une forme substantielle de communication à travers la poésie qui contribue à lever les oppositions raciales, nationales, linguistiques, religieuses et historiques. L'osmose culturelle, ce que la critique théorique contemporaine appelle *hybridité culturelle*, est cultivé de plus en plus systématiquement entre les deux communautés, ce qui ressort des nouvelles publications, extrêmement intéressantes, de poésie gréco-chypriote et turco-chypriote. C'est un événement d'importance littéraire, mais aussi historico-politique que la parution récente de deux importantes anthologies bilingues

constituées par d'éminents auteurs-traducteurs. La question c'est, en fait, l'élargissement de la multiplicité, de la souplesse et de la nature de l'identité culturelle chypriote. L'identité culturelle «chypriote» des Turco-chypriotes, telle qu'ils la comprennent eux-mêmes principalement, en se différenciant de leur identité turque, est liée à l'élargissement de l'horizon linguistique et culturel de l'écriture chypriote. Pour ce qui est de la question de savoir dans quelle mesure il est possible sur le plan littéraire de regrouper les deux formes d'expression sous le terme générique de «littérature chypriote», dès lors que ce dernier présuppose un sentiment d'identité linguistique, politique et plus largement culturelle, au-delà du fait que l'hétéro-définition est malaisée, la réponse nous est donnée par les Turco-chypriotes eux-mêmes, par leur poésie, qui constitue le prolongement le plus authentique de leur identité sociale (intérêt pour le pays natal blessé, utilisation des symboles mythiques et historiques de l'île, etc.). L'écriture turco-chypriote contemporaine s'épanouit dans un environnement multiculturel et multilinguistique et utilise fréquemment l'outil linguistique de l'Autre, pour diverses raisons — sociales, historiques, politiques, professionnelles, etc. Il serait intéressant de discuter plus largement les points de vue critiques qui ont été formulés sur la question de l'identité et de l'écriture turco-chypriote et les points de vue critiques concernant les différences de réceptivité entre les poètes gréco-chypriotes, dépositaires de la longue tradition littéraire grecque moderne, et turco-chypriotes, dont la poésie a un autre point de départ.